

**Курбанов Георгій Олександрович,**  
доктор мистецтва, викладач кафедри  
звукорежисури. Київський національний  
університет театру кіно і телебачення  
імені І. К. Карпенка-Карого, Київ, Україна

**George Kurbanov,**  
Doctor of Arts, Lecturer of the Sound Directing  
Department. I. K. Karpenko-Karyi Kyiv National  
Theatre, Cinema and Television University,  
Kyiv, Ukraine

## ЖІНКА-ВОЇН В АЗІЙСЬКІЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІЙ КУЛЬТУРІ: СУЧАСНІ ЕКРАННІ ПРОЄКЦІЇ ОБРАЗУ

**Анотація.** Статтю присвячено дослідженню образу жінки-воїна в азійському кінематографі й анімації та його прояву в різних видах літератури та мистецтва. **Мета статті** – дослідження ролі жінки-воїна в культурі та мистецтві, описання соціально-культурного значення образу жінки-героїні в кінематографі та літературі через погляд таких режисерів анімації та кіно, як Пол Френсіс та Хаяо Міядзакі, а також науковців Крістіана Андерсона та Аделя Вестбрука. **Методологія дослідження.** У розробці теми було застосовано компаративний метод, що є необхідним для вивчення мистецтвознавчого й культурологічного аспекту даного питання. Застосовано методи систематизації та узагальнення для аргументації своєрідності феномену використання образу жінки-воїна не тільки в східній міфології та культурі, а й у західних зразках культурної спадщини в середньовіччі та сьогоденні. На кінематографічному матеріалі проаналізовано специфіку азійського та європейського погляду на образ жінки-воїна, наголошено його актуальність щодо нових тісних зв'язків японської нонконформістської культури, підстави популярності образу не тільки в «країні сонця що сходить», а й за її межами. У статті охарактеризовані особливості образу, відмінність від західного погляду на образ, введено додаткове урізноманітнення та зіставлення різних характеристик моделей образу, оцінено передумови динамічного прогресу в кінематографічному та анімаційному мистецтві таких країн, як Японія та країни Європи крізь призму історичної ретроспективи. Окремою ланкою в статті зачіпається і скандинавська міфологія та наявність сучасних варіацій проблеми жінок-воїнів. Розглянуто різні версії виникнення образу жінок-воїна. **Наукова новизна** дослідження полягає в розгляді нових варіацій образу жінки-воїна в екранних мистецтвах з одночасною експлуатацією сучасного наукового забезпечення; поміж іншого – із введенням компаративного методу, що дає додаткові засоби для маневру в порівнянні шляхів становлення й розвитку образу жінок-воїнів в аудіовізуальній культурі Японії та передових країн Європи; деталізації розбіжності японської моделі образу з представленням жінок-лицарів в європейських анімаційних фільмах та анімації США, а також виявленні показників його варіацій і перспективи його подальшої еволюції. **Висновки.** У статі описані досліджувані джерела й обґрунтований їх вибір для даної теми. Виявлено подібності та відмінності образів, що трапляються в джерелах, здійснено спробу встановити причини виявлених подібностей і відмінностей та проаналізувати їх. Також у статті здійснюється спроба розглянути образ жінки-воїна з культурно-історичного, психологічного, гендерного та соціального боку. Розглядаються і порівнюються образи жінок-воїнів у двох середньовічних героїчних епопеях: «Повість про дім Тайра», «Пісня про Нібелунгів» та в сучасній інтерпретації жінки-воїна у анімаційному серіалі «Pariah Nexus», який вийшов у 2023 році. Автор аналізує не лише розвиток образу жінки-воїна як окремого образного феномену, а й проблеми гендерної

рівності в культурі з погляду аудіовізуальних творів і літературного епосу. Також розглянуто історичні відмінності розвитку образу жінки-воїна в період середньовічної Японії та середньовічної Європи на основі аналізу джерел літературного епосу.

**Ключові слова:** Warhammer, середньовічна література, героїчний епос, жінка-воїн, Японія, Скандинавія, гендерна модель, жінка-лицар.

**Постановка проблеми та актуальність дослідження.** Аналіз літературних джерел показав, що наразі в вітчизняному науковому дискурсі маємо дефіцит досліджень образу жінки-воїна, зокрема його розвитку і в аудіовізуальному мистецтві, чим і зумовлена актуальність даної статті. Видається необхідним і актуальним виявити та узагальнити проблеми морфогенезу ролі жінок-воїнів у сучасній культурі, а також дослідження феномену героїчного образу жінок які з розвитком часу дедалі більше використовуються вже не лише в літературі, а й у кінематографі та навіть в мультиплікації, а також роль міфів і легенду розвитку цього образу.

**Мета статті** – дослідити роль жінки-воїна в культурі та мистецтві й описати соціальне значення образу жінки-героїні у кінематографі та літературі на основі праць таких режисерів, як Пол Френсіс та Хаяо Міядзакі, а також науковців – Крістіана Андерсона та Аделя Вестбрука.

Завдання статті: охарактеризувати особливості образу жінки-воїна в Японії і в країнах Європи, проаналізувати різноманітність і порівняти аспекти візуальних засобів, дослідити причини стрімкого розвитку та еволюції їх застосування в кінематографі; визначити відмінності між японськими та західними кіно- та анімаційними школами.

**Аналіз сучасних досліджень і публікацій.** Теоретичні висновки на зазначене питання забезпечили такі науковці, як Хасаясі Тайро та Брайан Кемпбел, режисери анімаційних фільмів Хаяо Міядзакі та Пол Френсіс, а також дослідницькі матеріали та використані джерела в таких авторів, як К. Андерсон, В. Ратті, К. Хорні та ін.

Їх праці становлять **наукове підґрунтя** дослідження. Зображальна специфіка діви-воїтельниці також зацентрувала свою увагу і серед вітчизняних дослідників, а саме: українська кінознавиця, доктор мистецтвознавства, професор І. Б. Зубавіна в своїх працях про образ діви-воїтельниці зазначала, що етичне сприйняття жінки-самурая багаторівневе і долучає до своєї складової не лише предметну позицію (це може бути як кінематографічна складова, так і анімаційна), а й так само

емблематичний бік, який і збагачує всі анімаційні та художні фільми змістом, символічністю і багатогранністю. Пол Френсіс, користуючись розвідками від головного аніматора студії «Гіблі» Хаяо Міядзакі, спрямовує першорядний погляд на композиційний супровід та саунд оздоблення, оскільки через музикальний *акомпанемент* та виняткове оформлення, змодельоване переважно через струнні інструменти, створюється неоднорідність і просторовість, а також заглиблення в сюжетну канву та перспективу розвитку подій.

**Сучасність дослідження**, з наукової перспективи, полягає в розгляді нових варіацій образу жінки-воїна з одночасною експлуатацією сучасного наукового забезпечення; серед іншого – із введенням компаративного методу, що дає додаткові засоби для маневру в порівнянні шляхів становлення й розвитку образу жінок-воїнів в аудіовізуальній культурі Японії та передових країн Європи, можливість деталізувати розбіжності японської моделі образу від представлення жінок-лицарів в європейських анімаційних фільмах та анімації США, а також виявити показники його варіацій і перспективи його подальшої еволюції.

**Виклад основного матеріалу.** Нестандартні, що виходять за рамки норм і традицій, моделі поведінки та ролі жінок завжди викликали в людях інтерес. Особливу цікавість незмінно викликали розповіді про жінок-воїнів: сильних і незалежних, які в глибоку давнину могли вважатися рівними чоловікам. Подібні сюжети, що хвилюють фантазію, траплялися в міфах і легендах, епосі та художній літературі, образотворчому мистецтві й тепер у екранних мистецтвах. Такі сюжети дослідники знаходять практично повсюди впродовж історії людства від давнини до сьогодення. Поширеність оповідань про жінок-воїнів у світовій літературі зумовила велику увагу дослідників, особливо фольклористів та істориків, до цієї теми. Однак деякі важливі питання в історіографії залишаються відкритими, а також існує ціла низка не вивчених окремих проблем.

Так, відкритим залишається питання про походження такого жіночого образу та його

трансформації: на даний момент немає якоїсь загальноприйнятої версії виникнення образу жінки-воїна. У цій статті будуть розглянуті та зіставлені деякі з них. Також в історіографії цієї теми практично відсутнє вивчення образу жінки-воїна як частини комплексного історичного аналізу суспільства: образ жінки-воїна в міфах, аудіовізуальних мистецтвах і світовій літературі відрізняється деталями і трансформується, відображаючи цивілізаційну специфіку суспільств, їх структуру та ментальність, а отже, можна вивчати даний образ як елемент у створенні об'ємної історико-культурної реконструкції суспільства та ролі образу в екранних мистецтвах. Особливості образу жінки-воїна можна розглядати з культурно-історичного, психологічного, гендерного та соціального боку, що дає цілий комплекс інформації. З іншого боку – загальні риси в міфологічному, аудіовізуальному та літературному образі жінки-воїна можуть бути корисними у вивченні історії виникнення цього образу.

У статті розглядаються і порівнюються образи жінок-воїнів у двох середньовічних героїчних епопеях: «Повість про дім Тайра», та «Пісня про Нібелунгів», і в сучасній інтерпретації жінки-воїна в анімаційному серіалі «Pariah Nexus», який вийшов у 2023 році. Автор цієї статті звертається до компаративного аналізу, щоб виявити їх загальні риси та особливості у вітчизняній і зарубіжній історіографії, оскільки образи жінок-воїнів у середньовічних героїчних епопеях не досліджувалися. Актуальними залишаються питання: чи співвідносилось явище жінок-рицарів із суто чоловічими кодексами честі рицарів та самураїв, якщо так, то яким чином? Де знайти витоки явища «жінки-воїна» у мистецтві? Чи є сучасний образ жінки-рицаря з серіалу «Pariah Nexus» новою гілкою розвитку жінок-воїнів у культурі та мистецтві?

Спробуємо відповісти на ці питання, а також спробуємо розібратися у відмінностях цього явища в середньовічній літературі та сучасному мистецтві Японії, Німеччини та Великобританії на прикладі героїчних епопей «Повість про дім Тайра», «Пісня про Нібелунгів» та «Pariah Nexus». Ці джерела були обрані не випадково. «Повість про дім Тайра» та «Пісня про Нібелунгів», як і будь-який епічний твір, є відображенням середовища, в якому були написані, його реалій і культури, так само і аудіовізуальний твір «Pariah Nexus» відображає ті сучасні тен-

денції, що притаманні суспільству нової епохи. Специфічний же характер творів обумовлюється тим, що літературні джерела – це вже не зовсім народна література, а багато в чому література військових станів самураїв і рицарів. Ці перехідні процеси у літературі тісно пов'язані з розвитком відносин феодалної залежності у Японії IX–XIV ст. та Німеччини IV–XIII ст. Отже, обидва твори відображають етап освіти та накопичення тих моральних і поведінкових норм, які пізніше сформували бусідо та лицарський кодекс. Гендерні стереотипи, представлені в літературі, можуть свідчити про норми соціальної поведінки в тому чи іншому суспільстві. Автор літературного твору у такому аналізі виступає в ролі ретранслятора соціальних стереотипів, традицій і практик. Проаналізувавши літературні образи, можна спробувати пов'язати їх з культурними особливостями, менталітетом та психологічними установками суспільства, що породило таку літературу. Епічна література лицарів та самураїв, як література, що декларує станові цінності, підходить для подібного аналізу за рядом причин. Генетично-фольклорний епос, через зв'язок із пісенно-поетичним і казковим фольклором зберігає, з одного боку, традиційні сюжети та епічну форму, а з іншого – ідеологізується і дуже чутливо реагує на обставини, умови та ідеали часу його створення. Слід зазначити, що в серіалі «Pariah Nexus» не показаний той ідеальний варіант цінностей, який висвітлений у середньовічних героїчних епопеях. Проте саме епос, як жанр максимально схильний до впливів історичної ідеології, легко реагує на неї та мімікрує: епічна традиція дає змогу легко вплести нові якості героїв та цінності свого часу та свого середовища в полотно вже знайомих героїчних сюжетів і персонажів. Так, аналіз художніх творів і творів екранних мистецтв може допомогти у виявленні та дослідженні цінностей суспільства, соціальних стереотипів та ідеалів поведінки. У героїчних епопеях, що розглядаються, образ жінки-войовниці виділяється на тлі різних жіночих образів, які представляють інші образи, досить подібні для азійських (у разі дослідження японських) і вестготських жінок раннього Середньовіччя. Проте більш цікаво й схематично виступають історична та культурна специфіка, калейдоскоп менталітету і відмінності в психології, не пов'язані безпосередньо зі звичними моделями жіночого образу та

його кліше. У джерелах, розглянутих нами, образ дівчини-воїна представлений трьома персонажами: Томое («Повість про дім Тайра») Брунгільда («Пісня про Нібелунгів») та Марія («Paria Nexus»). Всі три займають високе соціальне становище, гарні собою і мають незвичайну фізичну силу. Наприклад, у «Повісті про дім Тайра» Томое, згідно з дослідженням А. Бернарда, описують так: «Йосінака привіз із собою з Кісо двох красунь – Ямабукі та Томое. Але Ямабукі захворіла і тепер залишилась у столиці. Особливо гарна була Томое – білолиця, з довгим волоссям, писана красуня! Була вона вправним стрільцем з лука, славною войовницею, одна дорівнює тисячі! Верхи чи в пішому строю – зі зброєю в руках не боялася вона ні демонів, ні богів, відважно скакала на найшвидшому коні, спускалася в будь-яку прірву, а коли починалася битва, одягала важкий бойовий панцир, оперізувалася мечем, брала до рук потужний лук і вступала в бій серед перших, як найхоробріший, доблесний воїн! Не раз гриміла слава про її подвиги, ніхто не міг зрівнятися з нею у відвазі. Ось і цього разу – багато хто вдався до втечі або впав у бою. Томое ж уціліла» (Bernard, 1999, с. 85). Звертаючись до екранних мистецтв, слід зазначити, що головна героїня анімаційного серіалу «Paria nexus» постає перед нами воїном військового підрозділу «Adepta Sororitas» із всесвіту настільної гри «Warhammer 40000» ордену пресвятої діви-мучениці, сама структура посвячення та проходження служби дуже жорстка та вимагає значних випробувань, Адепта Сорорітас також відомі як Сестри Битви і ще раніше – як Дочки Імператора, є повністю жіночою гілкою Церковного Культю Імператора з всесвіту «Warhammer 40000», знаного як Еклезіархія, або формальніше – Адептус Міністорум. Сестри Битви є одним із родів військ Еклезіархії, яка нещадно викоринює корупцію та єресь всередині людства та кожної організації Адептус Терра. Існують, звісно, деякі точки дотику, обов'язки сестер і Імперської Інквізиції, тому, хоч Інквізиція і сестри залишаються зовсім різними організаціями, проте Сестри Битви також можуть виступати підрозділом Войовничих Ордо Єретікус (Підрозділів інквізиції). Сестри Битви, як правило, розглядаються як окрема організація. В кожному ордені Сестер Битва є своя жорстка ієрархічна структура, ордені набирають багатообіцяючих кандидатів з різних місць, ґрунтуючись на силі характеру та, насамперед, благочесті. За

цим йдуть роки суворих і виснажливих тренувань – інтелектуальних, фізичних та духовних. За цей час вони навчаються багатьом речам, починаючи з елементарних вправ зі зброєю, і закінчуючи життєписами святих та численними і складними правилами, догматами та кодексами Статуту Сорорітас (Rule of the Sororitas), за якими вони повинні вчитися жити. Навіть до того моменту, коли претендентка надіває символічне Кільце (Ring of Suffrage), або Кільце прийнятої до Сорорітас, і дає клятву вірності щоб стати послушницею, вона може провалитися перед своїми наставниками або взагалі залишити навчання в будь-який час без осуду. Сестринство не бажає ні неохочого підкорення, ні хибного благочестя у своїх лавах, воно допускає лише справжню фанатичну відданість. Статут суворий і тому сестра-початківець повинна перенести багато труднощів під час свого навчання. Самозречення, піст, жорстка дисципліна та релігійне споглядання – невід'ємні частини їхньої природи. Вони навчаються не тільки навичкам, необхідним для захисту людей і самих себе, а й духовним навичкам, які допомагають роздмухувати їх полум'я віри до стану пожежі. Сестра може перебувати в ранзі послушниці декілька років, упродовж яких вона повинна опанувати основи своїх обов'язків. Навіть коли вона, можливо, вже була обрана для служби в певному ордені, Адепта Сорорітас вимагає, щоб кожна сестра знала основні навички всіх орденів, щоб вона могла бути інструментом у руках Імператора, верховного володаря людства, та вміти лікувати, вчити, радити чи вбивати. На заключному етапі навчання рангу послушниці, перш ніж ті будуть переведені до складу Адепта Сорорітас, підготовка включає використання священної зброї бойових орденів, таких як болтер (важка штурмова гвинтівка), опір путам брехні, а ще вона доводить свою повну відданість імперському кредо.

Якщо розглядати відмінності в кожній героїні, то, на думку автора, головною відмінністю в описі самих героїнь є вказівка походження їх видатної військової сили. У Марії з «Сестер Битви» – це фанатична віра та молитва, у Брунгільди з «Пісні про Нібелунгів» сила має надприродне походження, але вона зникає, коли Гунтер позбавляє Брунгільду цноти. Джерело сили Томое не називається, хоча відомо, що вона володіє секретами бойових мистецтв. Відсутність згадки про містичне походження сили Томое, можливо, пояснюється тим, що воло-

діння зброєю та вміння її застосувати у разі потреби було частиною життя дружин самураїв і жінок зі стану буке. Однак жінки, як правило, не брали участь у битвах, а зброєю застосовували з метою самооборони і для ритуального самогубства «дзигай» (або «джигай»), яке було так само широко розповсюджене, як і сеппуку в чоловіків.

У цьому сенсі в Європі, як і в Японії, попри окремі прецеденти, явище жінок-воїнів не мало масового характеру. Тим цікавіше, що навіть у тексті «Пісні про Нібелунгів» несамоविता войовниця – це взагалі не місцева селянка, це яскрава екзотична лідерка, незалежний конунг історичної з додаванням казковості, із заморської країни Ісландії. Ця деталь може бути пов'язана з тим, що саги про дівчат-воїтельок часто трапляються у середньовічній ісландській літературі, про що, ймовірно, знали середньовічні германці та автор «Пісні». Про це явище в ісландській літературі пише К. Андресон: «Якщо в інших писемницьких традиціях зрідка трапляються образи перекірливих принцес, упокорених женихами, то в ісландській літературі існує особливий вид жанру жіночої лицарської саги – розповіді про самодержавних правителів своїх країн, які зовсім не хочуть чути про шлюб, тому що шлюб загрожує їм ослабленням влади і втратою соціального статусу. Вони не тільки за жодних обставин не дають згоди залицяльникам, а й піддають їх словесному і фізичному приниженню. У лицарських сагах існує особливе позначення для героїнь таких історій – мейконгр, «дівоча правителька», при цьому самі вони значно називають себе (kongr) тобто королем, але ніяк не (drütning) тобто королевою» (Луценко, 2019, с. 250). У сазі про Нібелунгів, навпаки, ми бачимо цілком витриманий образ жінки-правителя («мейконгр», як їх називали в сагах), яка відштовхує від себе всіх женихів, аж поки її захопить та причарує найкращий та найвправніший у своїй бойовій справі.

Переконливих гіпотез про походження такого жіночого образу знайти не вдалося. Ряд авторів, які пишуть у науково-популярному жанрі про походження феномену жінок-воїнів (Оскар Ратті і Адель Вестбрук), доходять помилкової, на думку автора, версії про існування матриархату і домінантне становище жінки в суспільствах, в культурах яких трапляється цей жіночий образ. Зазвичай вони підкріплюють цю тезу існуванням культу якогось жіночого божества і дуже ліберальним тлумаченням археологічних знахідок (Зубавіна, 2022, с. 20). Ці розвідки

досліджують як феномен жінок-войовниць, так і образи жінок-воїнів у літературних творах. Розглянемо найбільш близький до академічного жанру твір з поміж таких творів – «Таємниці самурая» (1973) О. Ратті та А. Вестбрук. Автори пишуть, що «стародавні саги, археологічні знахідки та невтомна праця антропологів, однак, свідчать про широку участь жінок у клановому та племінному житті». Це слугує аргументом про «домінантну роль жінки в історії та управлінні кланами в більшості стародавніх культур» (Bernard, 1999, с. 126). Дослідники також знаходять підтвердження домінантної ролі жінки в Японії «в національній міфології, яка традиційно акцентує перевагу Амаатерасу» (Bernard, 1999, с. 127). Однак, на думку автора статті, наявність верховного жіночого божества навряд чи можна вважати реальним підтвердженням домінантного становища жінки в суспільстві. З іншого боку, підтвердженням зворотного можна назвати той факт, що японські жінки не мали права спадкування до 13 століття, їх підлегле становище по відношенню до чоловіків чітко проглядається в античній і середньовічній літературі, тому про гендерну рівність (не кажучи вже про жіноче домінування) й мови бути не могло. У середньовічній Японії, як і в багатьох інших середньовічних державах, жінки мали дуже мало соціальних ролей. Наприклад, у «Повісті про дім Тайри» можна бачити жінок, призначених для розваги чоловіків (музичні виконавці, співачки, танцівниці, улюблениці), жінок для продовження роду (дружини і знатні наречені, заручених з обраним женихом з дитинства) і черниць (які з різних причин могли стати і тими, й іншими). Як виняток, показаний тип жінки-воїна, але навіть вона не могла претендувати на рівне становище з чоловіками, тому що вони були насамперед дружинами або наложницями, залишалися ними в будь-якій ситуації і підпорядковувалися своїм чоловікам. Ось що робить Томое, героїня «Повісті про дім Тайра», коли бореться пліч-о-пліч зі своїм володарем Йосінакою Мінамото: «І тепер їх залишилося всього п'ятеро – господар і чотири васали. Томое був серед тих, хто вижив. І тоді пан Кісо сказав: «Ти жінка, тікай звідси, біжи швидко, скільки бачать твої очі! І я маю намір сьогодні загинути в бою. Але якщо мені загрожує полон, я сам закінчу своє життя і не хочу, щоб з мене сміялися: мовляв, Йосінака в останньому бою потягнув за собою жінку! – сказав він, а Томое все ще не наважувався покинути Йосінаку, але той був непохитний. «О, якби я міг зараз зустріти якогось гідного суперника! –

подумав Томое. – Хай мій пан востаннє побачить, як я вмію битися!» І з цією думкою вона зупинила коня і стала чекати своїх ворогів. В цей час несподівано з'явився знаменитий силач Морошіге Онда, уродженець землі Мусасі, а з ним і свита з тридцяти васалів. Томое поскакав до їхніх рядів, зрівняв коня з Ондой, міцно схопив його, стягнув з коня, щільно притиснув до передньої луки сідла, одним махом відрубав його голову і кинув на землю. Тоді вона скинула з себе бойові обладунки і відпустила коня на схід» (Котова-Олійник, 2009, EP).

У гендерних відносинах можна побачити центральну відмінність між Томое і Брунгільдою: «...сильніша серед жінок та, що не лякається “ні демонів ні богів”», Томое беззаперечно підкоряється своєму чоловікові, тоді як Брунгільда чинить опір Гюнтеру, попри те, що він переміг її на змагальній арені, і навіть після того, як він вже одружився з нею. Це порівняння дає змогу побачити різницю, а саме вищий ступінь відносної свободи жінки в європейському середньовіччі в порівнянні з японськими представницями так званої слабкої статі. Додаткове підтвердження тези про відносну свободу європейських жінок можна знайти в тому, що на період створення «Сун» представниці дівочої статі в Європі вже мали право «розпоряджатися майном свого коханого за період коли він не був в своїх володіннях» і «складати феодалську присягу» (Bernard, 1999, с. 92). Звісно, під цим розуміються не тільки едикти, моральні стандарти і особисті межі позиції жінок, а й їх власні психологічні орієнтації. Більш того, в цьому разі аналіз подібності образів може слугувати обстеженням або засвідчуванням обдумування всього зрізу соціальних відносин до образу в суспільстві: «неоднаковість в ступені опанування норми взаємозв'язку до образу та характеру поведінки можуть свідчити про відмінності в ступені підкорення особистості соціальним нормам і владі (так звана “авторитарна норма”)» (Луценко О, 2019, с. 230). Виходячи із зазначених вище відмінностей, можна припустити, що авторитарна норма японського середньовічного суспільства була більш жорсткою, індивід був невід'ємною частиною суспільства і був дуже жорстко внутрішньо, психічно прив'язаний до установок своєї соціальної групи, стану і держави. Томое, за всієї своєї ізоляваності від стандартних жіночих занять, все ж дотримується норм жіночої поведінки по відношенню до свого чоловіка і не

допускає навіть думки про непокору. Інша ситуація в європейському суспільстві, яке легше переносило, з одного боку, відхилення від традиційної норми, а з іншого – з більшою повагою ставилося до особистості. Але як тоді розглядати феномен жінок-воїнів, як не наслідок матріархату? По-перше, і в Японії, і в Європі насправді були прецеденти справжніх жінок-войовниць. Наприклад, в «Історії данців» Саксона Граматика є розповідь про норвезьких дружин, переодягнених у чоловіків, які брали участь у битві проти шведських загарбників (Chadvic, 1950, с. 400). Жінки, які виступають в такому нестандартному для них амплуа, не могли залишитися непоміченими. Цілком ймовірно, що вони послуговували прикладом для міфологізації образу жінки-воїна. По-друге, оскільки такі мотиви містяться в міфах, легендах, казках у багатьох народів, це надає можливість розглядати їх як архетип.

Залишається тільки спробувати уявити деякі можливі варіанти виникнення такого архетипу. Як один з варіантів можна припустити, що цей архетип міг виникнути на універсальній основі для будь-якого народу – різниці статей і їх взаємодії. Витоки виникнення такого архетипу можуть критися в усвідомленні самої гендерної відмінності, в сприйнятті жінки як чогось іншого, незрозумілого, чужого, а також у розумінні впливу жінки на чоловіка, його бажання і дії, які породжують підсвідомий страх перед жінкою. Згадаймо віщунів Тацита, скандинавських валькірій, індійських апсар і, нарешті, більш пізній феномен відьом, які, як правило, були жіночої статі. Про страх перед жінкою писав Зигмунд Фрейд у своїх «Нарисах з психології сексуальності»: «Там, де примітивний чоловік встановив табу, там він боїться небезпеки, і не можна заперечувати, що всі ці приписи уникати жінки виражають фундаментальний страх перед нею. Можливо, цей страх пояснюється тим, що жінка інша, не схожа на чоловіка, завжди незрозуміла і загадкова, чужа і тому ворожа. Чоловік боїться бути ослабленим жінкою, заразитися її жіночністю і, отже, бути нездатним. <...> У всьому цьому немає нічого такого, що було б застарілим, що не жило б далі серед нас» (Karlun, 2003, с. 215). Про боязнь жінок Карен також докладно пише в однойменному розділі книги «Жіноча психологія» (Price, 2019, с. 181). Самі герої епосу говорять про свої страхи, пов'язані з жінками. Так, Зігфрід з «Пісні про Нібелунгів» гово-

рить про свій страх втратити владу і контроль над жінками: «На жаль! – подумав сміливець. – Всі чоловіки пропали, Якщо я сьогодні помру тут від руки дівчини: Як тільки звістка про це розлетиться по всіх усюдах, Дружини забудуть, що ними правлять в домі» (Історичні діви-воїтельки, 2021, EP). Наприклад, Йошинака боїться сорому через ореол жіночності, який може супроводжувати його в момент смерті: «Ти ж жінка, тікай звідси, біжи швидко, куди дивляться твої очі! І я маю намір сьогодні загинути в бою. Але якщо мені загрожує полон, я сам закінчу своє життя і не хочу, щоб з мене сміялися: мовляв, Йошинака в останньому бою потягнув за собою жінку!» (Котова-Олійник, 2009, EP). Сама по собі версія походження архетипу жінки-воїна зі страху перед жінкою викликає певні сумніви хоча б тому, що страх чоловіка перед жінкою в Європі актуалізувався лише в міському середовищі ближче до 16 століття. Однак вона може бути цікава при розгляді владних позицій чоловіка по відношенню до жінки в суспільстві, тобто у вигляді страху чоловіка втратити контроль.

Отже, після проведеного аналізу образів жінок-воїниць, середньовічних героїчних билин таких як: «Повість про дім Тайра», «Пісня про Нібелунгів», а також серіалу «Парія нексус» з всесвіту «Warhammer 40000», можна виділити основні відмінності між цими образами, які, в свою чергу, свідчать про гендерні норми, ментальні установки і рамки поведінки жінок в досліджуваних суспільствах та екранному мистецтві. Виявлені відмінності в ступені підпорядкування нормі статевих поведінок свідчать про фактичні відмінності в ступені підпорядкування індивіда соціальним нормам і авторитету. Порівняння виявляє відносну свободу жінок в європейському середньовіччі в порівнянні з японськими жінками. Зважаючи на це, було висловлено припущення про наявність в японському середньовічному суспільстві більш жорсткого авторитарного менталітету. В рамках всебічного порівняльно-історичного аналізу культур войовничих класів Японії та Німеччини порівняння образів жінок-воїниць підкріплює припущення, що в середньовічній Японії індивід був невід'ємною частиною суспільства й був дуже тісно внутрішньо, психічно прив'язаний до установок своєї соціальної групи, класу і держави. Джерельний матеріал демонструє, що навіть жінка-воїн в японській літературі та екранному мис-

тецтві, за всієї нетипової природи свого заняття, все ж дотримується загальних норм жіночої поведінки по відношенню до свого чоловіка. З іншого боку, європейське суспільство легше переносило відхилення від традиційної норми і з більшою повагою ставилося до особистості.

---

#### Джерела та література

- Зубавіна І. (2022). Актуалізація архетипу діви-воїтельки в кінематографі України початку XXI століття. Сучасне мистецтво: зб. наук. праць, № 18. С. 19-26.
- Історичні діви-воїтельки, прекрасні та смертоносні. Стаття: вебсайт. *Арміяinform*. Україна. 2021. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/02/11/istorychni-divy-voyitelky-prekrasni-ta-smertonosni/> (дата звернення: 03.12.2024)
- Котова-Олійник, С. В. (2009). Візуальні репрезентації гендеру в культурі: теоретичні та методологічні підходи до вивчення проблеми. *Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка*, № 47. С. 27-32. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/3453> (дата звернення: 20. 07.2024)
- Луценко, О. (2019). Філософія та культура статі: гендерний аналіз. Суми: ФОП Цьома С. П. 350 с.
- Соболь, О. (2012). Суспільно-політичне становище жінки в епоху Європейського Середньовіччя. *Вісник Львівського університету. Серія «Філософські науки»*. Вип. 15. С. 112-119.
- Bernard, A. (1999). *Guerre et Violence. Histoires*. Hachette Littératures. 452 p.
- Campbell, Brian (2015). «legion». *Oxford Research Encyclopedia of Classics*. Oxford University Press.
- Chadwick, N. K. (1950). Porgeror Holgabrur and the trolla ping: a note on sources. *The Early Cultures of North-West Europe* (H. M. Chadwick Memorial Studies). Edited by Sir Cyril Fox and Bruce Dickins. Cambridge. P. 395-418.
- Karlyn, Kathleen Rowe. (2003)/ *Scream, Popular Culture, and Feminism's Third Wave: 'I'm Not My Mother'.* *Genders: Presenting Innovative Work in the Arts, Humanities, and Social Sciences*, Nr. 38. P. 212-220.
- Price, N. (2019). Viking warrior women? Reassessing Birka chamber grave Bj. *Antiquity*. Vol. 93,Nr. 367. P. 181-198. DOI: <https://doi.org/10.15184/aqy.2018.258>

---

#### References

- Zubavina, I. (2022) Aktualizatsiia arkhetypu divy-voitelky v kinematohrafii Ukrainy pochatku XXI stolittia [Actualization of the warrior maiden archetype in Ukrainian cinema of the beginning of the 21st century]

- Zbirnyk naukovykh prats Suchasne mystetstvo*, Nr. 18. S. 19-26.
- Istorychni divy-voitelky, prekrasni ta smertonosni. [ Historical virgin warriors, beautiful and deadly ]. (2021) Ctattia.: veb-sait. Armiiainform. Ukraina. Retrieved from: <https://armyinform.com.ua/2021/02/11/istorychni-divy-voyitelky-prekrasni-ta-smertonosni/> (data zvernennia: 03.12.2024) [in Ukrainian]
- Kotova-Oliinyk, S. V. (2009) Vizualni reprezentatsii genderu v kulturi: teoretychni ta metodolohichni pidkhody do vyvchennia problem [Visual representations of gender in culture: theoretical and methodological approaches to the study of the problem]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu im. Ivana Franka*, Nr. 47. S. 27-32. Retrieved from: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/3453> (data zvernennia: 20. 07.2024) [in Ukrainian]
- Lutsenko, O. (2019). Filosofiia ta kultura staty: hendernyi analiz. [ Philosophy and culture of sex: a gender analysis] Sumy: FOP Tsoma S. P. 350 s. [in Ukrainian]
- Sobol, O. (2012) Suspilno-politychne stanovyshe zhinky v epokhu Yevropeiskoho Serednovichchia [Socio-political position of women in the era of the European Middle Ages]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia «Filosofski nauky»*. Vyp. 15. S. 112-119. [in Ukrainian]
- Bernard, A. (1999). Guerre et Violence dans la Grece Antique. Histoires. Hachette Litteratures 452 s. [in Ukrainian]
- Campbell, Brian (2015-07-06). «legion». *Oxford Research Encyclopedia of Classics*. Oxford University Press.
- Chadwick, N. K. (1950). Porgerðr Hölgabrúðr and the trolla ping: a note on sources. *The Early Cultures of North-West Europe* (H. M. Chadwick Memorial Studies). Edited by Sir Cyril Fox and Bruce Dickins. Cambridge. P. 395-418. [in English].
- Karlyn, Kathleen Rowe. (2003). Scream, Popular Culture, and Feminisms Third Wave: Im Not My Mother. *Genders: Presenting Innovative Work in the Arts, Humanities, and Social Sciences*, Nr. 38. P. 212-220. [in English]
- Price, N. (2019). Viking warrior women? Reassessing Birka chamber grave Bj. *Antiquity*. Vol. 93, Nr. 367. P. 181-198. DOI: <https://doi.org/10.15184/aqy.2018.258> [in English].

**Kurbanov George**

### **The female warrior in Asian and European culture: modern screen projections of the portrait**

**Abstract.** The article is devoted to the study of the image of a female warrior in Asian cinema and animation, and its manifestation in knightly types of literature and art. **The purpose** of the article is to study the role of a female warrior in culture and art, to describe the socio-cultural significance of the image of a female heroine in cinema and literature through the eyes of such animation and film directors as Paul Francis and Hayao Miyazaki, as well as scholars Christian Anderson and Adele Westbrook. **Research methods.** In developing the topic, a comparative method was used, which is necessary for studying the art historical and cultural aspects of this issue. The article uses methods of systematization and generalization to argue for the uniqueness of the phenomenon of using the image of a female warrior not only in Eastern mythology and culture, but also in Western examples of cultural heritage in the Middle Ages and today. Based on cinematic material, the specifics of the Asian and European view of the image of a female warrior are analyzed, its relevance to the latest contexts of Japanese underground culture is emphasized, the reasons for the popularity of the image not only in Japan itself, but also beyond its borders. The article characterizes the features of the image, the difference from the Western view of the image, introduces diversification and comparative characteristics of various models of the image, and explores the principles of its rapid development in the screen art of countries such as Japan and European countries through the prism of historical retrospective. A separate link in the article is also touched upon by Scandinavian mythology and the prism of modern variations of the problem of female warriors. The article examines different versions of the emergence of the image of a female warrior. **The scientific innovation** of the study lies in the consideration of new variations of the image of a female warrior using modern scientific tools, in particular, with the introduction of a comparative method, which makes it possible to compare the ways of strengthening and evolving the image of female warriors in the art of Japan and developed Western countries, to articulate the differences between the Japanese version of the image and the incarnations of female knights in Western animated films, and to identify certain features of its variations and far-sighted

views of its possible further development. **Conclusions.** The article describes the sources under study and justifies their choice for this topic. The article reveals similarities and differences in the images found in the sources, and attempts to establish the reasons for the identified similarities and differences and analyze them. The article also attempts to consider the image of a female warrior from the cultural-historical, psychological, gender, and social aspects. The article examines and compares the images of female warriors in two medieval heroic epics: «The Tale of the House of Taira», «The Song of the Nibelungs» and the modern interpretation of the female warrior in the animated series released in 2023: «Pariah Nexus». The article examines not only the development of the image of the female warrior as a separate figurative phenomenon, but also the problems of gender equality in culture looking at the option of consideration audiovisual works and the literary epic. The article examines the historical differences in the development of the image of the female warrior in the period of medieval Japan and medieval Europe based on the analysis of the sources of the literary epic.

**Keywords:** Warhammer, medieval literature, epic poem, female warrior, Japan, Scandinavia, gender model, female knight.